

6. Pilkov K. Reopening cases following judgments of the European Court of Human Rights: Room for a European Consensus? *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. Issue 4(16). P. 1–28. DOI: 10.33327/AJEE-18-5.4-a000415
7. van de Velden J. B. Finality in Litigation: The Law and Practice of Preclusion: Res Judicata (Merger And Estoppel), Abuse of Process and Recognition of Foreign Judgments. Kluwer Law International B.V., 2017. 554 p.
8. Пільков К. М. Res judicata та споріднені доктрини остаточної дії судового рішення: порівняльно-правовий аспект. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Електронне наукове видання. 2021. № 3. С. 15–21.
9. Пільков К. М. Res judicata, остаточність і законна сила судового рішення: співвідношення понять. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. Серія Право. Випуск 71. С. 44–48. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.71.6

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-268-8-4>

Цьомра В. Ю.,

аспірант

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського,
голова*

ГО «Лабораторія права»

ДО ПИТАННЯ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА КЛАСИЧНИМ РИМСЬКИМ ПРАВОМ (ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

В тезах висвітлюються окремі питання інституту правосуб'єктності перших прототипів юридичної особи у класичному римському праві, важливі для сучасної теорії права, з урахуванням історичних особливостей конкретної епохи.

Правосуб'єктність не безпідставно вважається одним із ключових інститутів, який визначає правове становище суб'єктів права. Юридична особа, як правова конструкція, за своєю формою, фактично, є пустим утворенням і лише правосуб'єктність наповнює її внутрішнім змістом та дозволяє взаємодіяти із зовнішнім світом.

Історія розвитку та сучасного стану інституту юридичної особи безпосередньо пов'язана з еволюцією поняття її правосуб'єктності у правій доктрині, законотворчості та у практиці правозастосування. Вже традиційно перші уявлення про юридичну особу пов'язуються з римською юриспруденцією і римським правом. Так, багато дослідників вказує на перші правосуб'єктні утворення (такі як римські муніципії, міські громади і т.д.), на їх правове становище, саме в них вони бачать перший правовий образ юридичної особи, наділеної окремою правовою формою [1, с. 313]. Класичне римське право тих часів ще не оперувало такими поняттями, як «юридична особа», «правосуб'єктність», «правоздатність» чи «дієздатність», тому римські юристи еволюційним шляхом дійшли висновків, що поряд із фізичною особою, як первинним суб'єктом права, можуть існувати і інші суб'єкти (утворення), які можуть бути наділені правами та нести обов'язки. Такі позиції були визначені тогочасними юристами вже під час існування різноманітних правосуб'єктних утворень, які здавна брали участь в майнових відносинах поряд з фізичними особами, були певним чином організовані і володіли певними майновими засобами [2, с. 128–129]. Разом з тим варто зазначити, що існування таких суб'єктів, відмінних від фізичних осіб, не відкидалось, а навпаки визнавалось.

Загальні тенденції розвитку римського права того часу дозволяють говорити про участь тогочасних правосуб'єктних утворень, яких ми умовно далі будемо іменувати юридичними особами, лише у майнових відносинах, що було зумовлено об'єктивно, оскільки правовідносини того періоду ґрунтувались на особистісних стосунках, і тому не потребували довготривалої і надійної співпраці.

Враховуючи історичну особливість досліджуваного періоду, можемо зазначити, що правосуб'єктність різного роду юридичних осіб була різною по змісту та обсягу. Розрізнялися юридичні особи публічного і приватного характеру. Першу групу юридичних осіб склали політичні організації – сама держава, муніципії, громади. Всі ці політичні утворення були наділені правоздатністю як в публічному, так і в приватному праві. Юридичні особи в приватному праві призначалися для здійснення господарських завдань [3, с. 124–125]. Так, обсяг правоздатності муніципій, як юридичних осіб публічного права, з одного боку, і приватних корпорацій, з іншого, не був однаковий. Муніципії здавна були вправі отримувати майно в силу заповідальних відмов або легатів, в той час як колегіям це право було надано лише в II ст. н.е. Право бути призначеними спадкоємцями за заповітом визнавалось за муніципіями вже в класичному праві,

приватні ж корпорації навіть і за часів Юстиніана не мали такого права без особливого привілею [2, с. 132–133].

Також особливу увагу слід приділити і складу правосуб'єктності юридичної особи у римському праві. Говорячи сучасною мовою, правоздатність юридичних осіб була спеціальною, оскільки вони могла здійснювати будь-які правові дії, пов'язані лише з ціллю їх заснування. Ці суб'єкти наділялись правоздатністю в основному у галузі майнового права. Дієздатність юридичної особи розподілялась між її органами відповідно до їх компетенції. Фактично римськими юристами було визнано, що корпорація як юридична особа може вступати в правовідносини з іншими особами при безпосередній участі фізичних осіб, уповноважених на це у встановленому порядку. Закон не виділяв конкретного об'єму прав і обов'язків юридичної особи чи її органів та шляхів їх реалізації, всі ці питання регулювалися внутрішніми документами юридичної особи [4, с. 44–45]. Основним критерієм при цьому була відповідність статутів юридичних осіб вимогам закону. А відповідальність юридичних осіб фактично зводилась до персональної відповідальності її представника. Так, римські юристи підкреслювали, що за делікти представників громади не відповідають, оскільки не можуть діяти зі злим умислом [2, с. 132; 5, с. 48–49, 57].

Малодослідженим залишається питання про момент виникнення правосуб'єктності юридичних осіб, який, фактично, пов'язувався з виникненням самої юридичної особи. Так, в першу половину республіки різні приватні корпорації виникали вільно, без обмежень з боку держави. Але в I ст. до н. е., у зв'язку із загальною політичною і соціальною кризою, держава прагне накласти руку на свободу утворення союзів. Після низки змін при Цезарі та Августі був виданий закон (*lex Julia de collegiis*), в силу якого приватні корпорації, які створювались за ініціативою не менше як трьох фізичних осіб, за загальним правилом, виникали не інакше, як з дозволу державних органів. Такий дозвіл міг бути загальним, якщо засновувалась типова юридична особа (наприклад, похоронна колегія), або ж спеціальним [2, с. 133; 5, с. 56].

Важливим досягненням римських юристів стало визнання юридичного відокремлення правових статусів корпорації від її засновників. Основою положенню ідеєю майнового статусу приватної корпорації, що фактично визначало розмір та специфіку правосуб'єктності юридичної особи, стало відокремлення майнових прав та обов'язків корпорації від її засновників. Юридичне становище корпорації не припинялось, а об'єм правосуб'єктності корпорації не змінювався при виході одного із її членів.

Таким чином, римське право стало підґрунтям сучасних правових систем Західної Європи, а також багатьох неєвропейських держав [6, с. 138]. Римськими юристами вже в той час було сформовано декілька важливих постулатів щодо розуміння правосуб'єктності юридичної особи як окремого інституту права, важливі і для сучасної правової науки:

1. Правами та обов'язками можуть бути наділені не лише фізичні особи, а й їх об'єднання, які розглядались як окремі суб'єкти права. Особливим видом юридичних осіб того часу була т.з. «лежача» спадщина, де, фактично, права та обов'язки закріплювались не за особою, а за майном;

2. Об'єм прав та обов'язків юридичної особи (правоздатність) залежав від цілі її заснування, виникав з моменту заснування та був відокремлений від правосуб'єктності окремих членів юридичної особи;

3. Реалізація правосуб'єктності юридичної особи (дієздатність) здійснювалась через уповноважених представників в межах, визначених внутрішніми документами;

4. Особливе місце відводилось для поняттю деліктоздатності юридичної особи, оскільки довгий час, фактично, відповідальністю юридичної особи зводилась до персональної відповідальності її представників.

Список використаних джерел:

1. Архипов С. И. Субъект права: теоретическое исследование. СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. 469 с.
2. Римское частное право : учебник / Новицкий И. Б. и др. ; под ред. проф. И.Б. Новицкого и проф. И.С. Перетерского. М. : ИКД «Зерцало-М», 2012. 560 с.
3. Яковлев В. Н. Древнеримское частное право и современное российское гражданское право: учебник. М. : Волтерс Клувер, 2010. 960 с.
4. Суворов Н.С. Об юридических лицах по римскому праву. М. : «Статут», 2000. 299 с.
5. Козлова Н. В. Понятие и сущность юридического лица. Очерк истории и теории : учебное пособие. М. : «Статут», 2003. 318 с.
6. Габаковська Х. Характерні особливості впливу римського права на правові системи Західної Європи. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки.* 2016. № 10. С. 136–141.